

Hz. Peygamber'in Hayatının Bazı Taavvufî Kavramlara Kaynaklık Etmesi -Kuşeyrî'nin *er-Risâle* Adlı Eseri Özelinde-

Safınaz Pişkin*

Giriş

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, İslâm'ı anlama ve yorumlamada bütün Müslümanların aynı seviyede olmaması ve zamanla İslâm kültürünün geniş coğrafyalara yayılması gibi sebeplerden dolayı toplumda farklılaşmalar ve gruplaşmalar meydana gelmiştir.¹ Bütün bu gruplar tarafından, Hz. Peygamber ve hayatı farklı şekillerde algılanmış, yorumlanmış ve Kur'an'dan sonra delil olarak kullanılmıştır.

Sonraki dönemlerde bir ilim dalı haline gelen tasavvuf, Hz. Peygamber zamanında bilinen bir kavram değildi. Ancak tasavvuf ehli kimseler, Hz. Peygamber ve sahabe dönemlerinde zâhid ve âbid kişiliği ile dikkat çeken şahısların mutasavvıfların ilk örnekleri olduklarını dile getirmektedirler.²

Hz. Peygamber'in Kur'an'ın tebliğcisi, açıklayıcısı ve Allah'ın Elçisi olması sebebiyle, dini ilimlere alaka duyan herkes gibi mutasavvıflar da gerek sûfi dünya görüşü ve düşünce sistemlerini temellendirmede gerekse pratik alanda Hz. Peygamber'e ve sünnetine büyük önem vermiş ve onunla ilgilenmişlerdir.³ Çünkü Kur'an'a kıyasla Hz. Peygamber'in uygulamaları, her türlü inanç ve düşünce akımına ihtiyaç duydukları argümanları temin etmede daha rahat referansta bulunabilecekleri bir alan olabilmektedir.⁴ Tasavvuf âlimleri gerek kavramlarına zemin oluşturmak gerekse kendi ilim dallarının Hz. Peygamber döneminden beri var olduğunu ispat etmek ve kendi dünya görüşlerini desteklemek için Hz. Peygamber'in sünnetine alaka göstermişlerdir. Bu duruma öncelikle Hz. Peygamber'e karşı duydukları sevgi sebep olurken, öte taraftan da görüşlerini

* KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, safinazpiskin@gmail.com.

1 Akkuş, Süleyman, *Kuşeyrî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri*, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1997, 8.

2 Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı*, 8.

3 Yıldırım, Ahmet, "Mutasavvıfların Peygamber ve Sünnet Telakkileri ve Yansımaları", *III. Kutlu Doğum Sempozyumu*, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2000, 149-163, 149.

4 Ay, Mahmut, "Sûfi Teolojinin Peygamberlik Algısı", *AÜİFD*, XLIX, (2008), 17-47, 22.

desteklemek ve kendilerine sünnetten dayanak bulma çabası da bunda etkili olmuştur. Biz de bu konuya örnek olması bakımından Kuşeyrî'nin eserini bu doğrultuda ele aldık.

Müellif, sûfilerin Hz. Peygamber'e ve onun sünnetine ne derece bağlı olduklarını göstermek için, hemen hemen kitabın tamamında bu konuyla ilgili pek çok örnek vermektedir. İlgili bir çok yerde Hz. Peygamber'e itaat Allah'ı sevmekle bir tutulmuş ve peygamberi sevip sünnetlerine uymak Allah'ı sevmenin alameti olarak zikredilmiştir.⁵ Sünnete tabi olmadan yapılan amellerin kabul edilmeyeceği ve batıl olduğu görüşü sünnete verdikleri önemi göstermektedir.⁶ Ayrıca insanların Hakk'a ulaşmasını sağlayan yegâne yolun Hz. Peygamber'in sünnetini takip etmek olduğu, tasavvuf yolunda Kitap ve sünnette belirtilen hususların dışına çıkılamayacağı ve bu ilmin Hz. Peygamber'in hadisleri ile kuşatılmış olduğunu söylemesi de Hz. Peygamber'e verdikleri değere işaret eden diğer alametlerdir.⁷

Mutasavvıfların Hz. Peygamber'e olan bağlılıkları, sevgi ve muhabbet boyutunu aşarak birçok sûfi anlayışının ve fikrinin temel taşı olmuştur. Hz. Peygamber'in hayatına dair daha fazla malumata sahip olmak için hadis ilmine de önem vermişlerdir.⁸

Değerlendirmemize konu olan Kuşeyrî 437-438 / 1045-1046 yılları arasında tasavvuf literatürünün temel kaynakları arasında yer alacak olan *er-Risâle* adlı eserini telif etti.⁹ Kuşeyrî'nin bu eseri, tasavvufun bir ilim olarak tesisinde önemli bir yere sahiptir. Kuşeyrî, bu eseriyle tasavvufun başlıca konularının, sünni akideye tam anlamıyla uygun olduğunu ortaya koyarak sûfilerin sünni çevrelerde uğradıkları eleştirilere cevap vermek ve onların da bu çerçevede dışına çıkmalarını önlemek istemiştir.¹⁰

Kuşeyrî'nin Tasavvuf'ta Kullanılan Bazı Kavramları Açıklamak İçin Kaynak Olarak Hz. Peygamber'in Hayatını Kullanması:

Hz. Peygamber'in hal tercemesi için kullanılan "Siyer" kavramı onun hayatını ve yaşadığı dönemi ele alan bir ilim dalıdır. Siyer, Hz. Peygamber'in söz

5 Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, (465/1069), *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, çev: Muhammed Coşkun, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2013, 38.

6 Kuşeyrî, a.g.e., 65.

7 Kuşeyrî, a.g.e., 73.

8 Yıldırım, a.g.e., 153.

9 Kazvîni, Zekeriya b. Muhammed, (682/1290), *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, Dâru's-Sadr, Beyrut tz., 474; Uludağ, Süleyman, "Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 474.

10 Uludağ, Süleyman, "Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin", 474.

ve davranışlarını konu edinmesinden dolayı hadis ilmiyle yakından alakalıdır.¹¹ Burada ele aldığımız eserde Hz. Peygamber'in hayatının kaynak olarak kullanıldığı konuların daha çok hadis olması sebebiyle Kuşeyri özelinde tasavvuf ehlinin hadis ilmine bakış açısını vermesi bakımından Ahmet Yıldırım'ın mezkur çalışmasından bir bölümü paylaşmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz:

"Tasavvuf ehlinin hadis rivayeti konusunda muhaddislerin gösterdiği titizliği gösterdiklerini söylemek zordur. Çünkü muhaddisler hadisleri hıfz ve rivayet için bilinen titizlikleri ile öğrenip naklederken tasavvuf ehli, hadisleri bir irşad vesilesi ve ahlaki öğüt şeklinde değerlendirmişler; hadisleri mana ile rivayet etmişler ve hadis rivayetinde özellikle sened konusu üzerinde pek fazla durmamışlardır. Bir rivayet tasavvufi eserde mevcutsa onlara göre senedin zikredilmesi önemsenmemiştir. Yani kaynak bilinci gelişmemiştir. Genelde teorik olarak sünnete uyma teşvik edilmiş, fakat bunu sağlam delillere dayandırma bilinci geliştirilmemiştir. Ayrıca eser sahibi mutasavvıflara duyulan güven birçok mutasavvıf sözünün hadis diye nakledilmesine sebep olmuştur. Mutasavvıfların bir kısmının eserlerinde görülen zayıf ya da mevzu hadislerin varlığının sebebi bunlardır. Mutasavvıfların hadisleri manayla rivayet etme neticesinde de tasavvuf erbabının pek çok sözü hadis diye meşhur olmuştur. Böyle bir durum aralarında uydurma hadislerin yayılmasına zemin hazırlamış ve rivayetlerinin ihtiyatla karşılanmasına sebep olmuştur."¹²

Kuşeyri de pek çok hadisi senetsiz zikretmekte ve sadece bir mutasavvıfın ismini vererek aktarmaktadır. Ancak eserde müellifin, hadis kitaplarını kaynak göstererek rivâyet ettiği ve kullandığı hadisler de hayli fazladır. Hadislerin mana ile rivâyet edilmesi Kuşeyri'de de görülen bir durumdur. Ayrıca kime ait olduğu belli olmayan, hadis mi mutasavvıf sözü mü olduğuna dair bir açıklamanın olmadığı ve müellifin "şöyle denilmiştir..." ifadesiyle aktardığı rivâyetler de mevcuttur.

Eserde, tasavvuf ilminde kullanılan hemen hemen bütün kavramlar, makamlar ve hâller Hz. Peygamber'in hayatından örnekler verilerek temellendirilmeye ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Biz burada Kuşeyri'nin siyeri delil getirerek açıkladığı kavramlardan bazılarını ele alacağız. Eserde, Hz. Peygamber'in hayatının, tasavvufun düşünce sistemi ve kavramlarının açıklanması ve tasavvufi görüşlere dayanak olarak kullanılmasına dair örnekler zikredilirken, yeri geldikçe Kuşeyri'nin peygamber algısına da değinmiş olacağız.

Sûfilerin Makam ve Hâlleri:

Müellif eserin, "Sûfilerin Makâm ve Hâlleri" başlıklı üçüncü bölümünde

11 Demircan, Adnan , *Siyer*, Beyan Yay., İstanbul 2016, 15.

12 Yıldırım, a.g.e., 158-159.

Hız. Peygamber'in hayatını kaynak olarak sıklıkla kullanmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması düşüncesiyle müellifin, *makam* ve *hâl* terimlerine yaklaşımına değinmemiz yerinde olacaktır. Sûfî fikir dünyasının temel unsurlarından olan ve tasavvuf yoluna giren müridlerin teker teker çıktığı ifade edilen makamı, "Kulun çabalayarak, zorluklara katlanarak kazandığı vasıf edep ve ahlak"¹³ olarak tarif etmektedir. Bu edep ve ahlak, bir gayret ve çabanın neticesinde elde edilmektedir. Belli bir çaba harlandıktan sonra makam istikrar kazanmakta ve devamlı hale gelmektedir.¹⁴ "Sûfilere göre kulun herhangi bir kasti, çabası ve ameli olmaksızın kalbe gelen neşe-hüzün, rahatlık-sıkıntı, şevk-dert, heybet-heyecan gibi manalardır"¹⁵ şeklinde tanımladığı "hâl" in Hız. Peygamber'in sahip olduğu bir durum olduğunu dile getirmektedir. Buna Hız. Peygamber'in, "Bazen kalbimi bir örtü kaplayıverir ve ben onu kaldırmak için günde yetmiş defa af dilerim."¹⁶ sözünü delil göstererek Hız. Peygamber'in de hâl sahibi bir kul olduğunu ve bu durumun sürekli artma gösterdiğini yani devamlı olduğunu dile getirmektedir.¹⁷ Hız. Peygamber'in hayatının kaynak olarak kullanıldığı kavramlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

1. Tasavvuf

Kuşeyrî ilk olarak tasavvuf kavramının kökeni hakkında yapılan tartışmalara bir açıklık getirmeye çalışmaktadır. Öncelikle, "Mutasavvıf kimdir?" sorusuna cevap olarak mutasavvıfların köken itibarıyla Hız. Peygamber döneminden itibaren var olan, dünyadan uzaklaşmış zâhidane bir hayat süren ve ibadetlerine çok düşkün kimseler olduğunu söylemektedir. Hız. Peygamber'in dünyadan uzaklaşmış, zühd içinde yaşayan bu kimseleri övdüğünü ve onlardan istifade edilmesi gerektiğini söylediğini dile getirmektedir.¹⁸ Zâhid ve âbid kişiliği ile dikkat çeken ve peygamberin övgüsüne mazhar olan şahısların mutasavvıf ismini alma süreçlerini şu sözleriyle anlatır:

"Hız. Peygamber'den sonra en faziletli insanlar sahabe idi, sonra tabiin daha sonra etbau't-tabiin denilmiştir. Daha sonra insanlar ihtilafa düştü ve dini konulara çok fazla önem veren kimselere zâhid, *âbid* gibi isimler verilmeye başlamışlardır. Hicretin ikinci yüzyılı dolmadan önce bu zatlar bu isimle yani Tasavvuf ismi ile meşhur olmuşlardır."¹⁹

Kuşeyrî, mutasavvıfları Hız. Peygamber'in övgüsünü kazanmış bir

13 Kuşeyrî, a.g.e., 124.

14 Göztepe, Yüksel, "Hâl ve Makâm Analizine Yönelik İlk Girişimler", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, (2008), 410.

15 Kuşeyrî, a.g.e., 125.

16 Kuşeyrî, a.g.e., 127.

17 Göztepe, a.g.e., 410.

18 Kuşeyrî, a.g.e., 213-214.

19 Kuşeyrî, a.g.e., 35.

grup olarak anlatarak tasavvuf ehlini tarihte sağlam bir zemine oturtmayı amaç edinmiştir. Eserde ayrıca Allah'ın sūfi taifesini seçkin kıldığı ve fazilet sıralamasında peygamberlerden sonra en faziletli kimseler olma lütfunu bu sūfi gruba bahşettiğinden de söz edilmektedir.²⁰

2. Müşâhede:

Kuşeyrî, kendisine mucizeler verilen ve etrafında sık sık doğaüstü olayların meydana geldiği bir peygamber²¹ tasavvuruna sahip olduğu için, normal şartlar altında açıklanmasında güçlük çekilebilecek birçok konu ve kavramı rahatlıkla açıklayabilmektedir. *Keşf, ilham, müşâhede* bunlardan sadece birkaçıdır. Örnek olması bakımından Kuşeyrî'nin müşâhede kavramını nasıl açıkladığını göstermemiz yerinde olacaktır.

Tasavvufta ilahî hakikate ulaşma ve Hakk'ın varlığını keşfetme gibi anlamlarda kullanılan, bir hâl ve makam olan müşâhedenin ilk örneğini Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği dile getirilerek bu kavrama güçlü bir dayanak oluşturulmak istenmiştir. Mahiyeti ve nasıllığı tartışmalarının hâlâ güncelliğini koruduğu Miraç olayını, "Allah insanların kalplerine bakmış ve Hz. Peygamber'in kalbinden daha fazla Hakk'a iştîyak duyan bir kalp olmadığını görmüş ve bu yüzden ona mirâcı *lüfletmiştir. Ve ona bir an önce Hakkı görme ve onunla konuşma imkânı vermiştir.*"²² diyerek Hz. Peygamber'in müşâhede yoluyla gerçekleştirdiğini Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî vasıtasıyla aktardığı sözle dile getirmektedir. Herhangi bir kesinti ve perde olmaksızın ilahî nurların kalbe gelmesi, şeklinde yorumladıkları müşâhedenin ilk örneğini, Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği fikrinden hareketle sūfilerin Allah'a karşı duyduğu muhabbet ve iştîyâkın bir sonucu olarak bu makamın onlara lütfedildiğini düşünmektedir.²³

3. Kerâmet:

Tasavvufî fikir dünyasının makamlar hiyerarşisinde en tepede bulunan ve Tanrı'yı bilme ile doğru orantılı olduğu kabul edilen velilik makamına rûhî tecrübeler yaşayarak ulaşılır. Veli, Tanrı'yı en iyi bilen ve tanıyan kişi olarak tanımlanır.²⁴ Kuşeyrî, "her işi Allah tarafından görülen kul" şeklinde tanımladığı velilik makamı ile peygamberlik arasında bir bağ kurmakta ve gûnahtan muhafaza edilmeyi veliliğin şartları arasında saymaktadır.²⁵ Ayrıca gûnahtan muhafaza edilmiş bu veli zatlardan kerâmetlerin zuhur etmesinin caiz olduğunu söylemektedir. Bunun delili olarak; gerçekleşmesinin aklen mümkün oluşu,

20 Kuşeyrî, a.g.e., 14.

21 Kuşeyrî, a.g.e., 34.

22 Kuşeyrî, a.g.e., 25.

23 Kuşeyrî, a.g.e., 156.

24 Kuşeyrî, a.g.e., 32.

25 Kuşeyrî, a.g.e., 422.

dinin asıllarından herhangi birini ortadan kaldırmıyor olması ve Allah'ın bu tür kerâmetleri yaratma kudretine sahip oluşunu belirtmektedir.²⁶ Kanatimizce Kuşeyrî'nin bu görüşünün kaynağı peygamberlerin mucizeleridir. Çünkü eserde görüldüğü üzere müellif, peygamber ile veli kavramı arasında bağlantı kurmakta ve mucize ile kerâmetin aynı kaynaktan geldiğini, mucizenin peygamberliğin delili olduğu gibi kerâmetin de veliliğin delili olduğunu dile getirmektedir. Daha da ileri giderek mucizenin gerçekleşme şartlarından olan peygamberlik iddiası dışındaki bütün şartların kerâmet için de söz konusu olduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber'in mucize sahibi bir kul olduğunu ve kendisinin bunu açık ve kesin bir dille ilan ettiğini iddia ettikten sonra velilerin ise kerâmetleri izhar etmemesi gerektiğini ve saklamakla mükellef olduklarını aktarmaktadır.²⁷ Müellif, bir peygamberin ümmetinden kerâmet sahibi kimselerin çıkmasını o peygamberin doğruluğunun delili ve mucizelerinin devamı olduğunu ve Hz. Peygamber sadık bir peygamber olduğu için onun ümmetinden bu tür kerâmetler görülmesinin oldukça doğal bir hâdise olduğunu iddia etmektedir.²⁸ Böylelikle kerâmet mucizenin devamı niteliğinde görülmüş ve peygamberliğin doğruluğunu ispat eden bir kavrama dönüştürülmüştür.

4. *Murâkabe:*

Tasavvuf ilminde kulun elde ettiği makamlardan biri olan murâkabe kavramını, Ca'fer b. Nusayr'dan aktardığı, "Murâkabe, her daim Hakk'ın seni gördüğünü düşünmen ve sırrını onun rıza göstermediği şeylerden uzak tutmandır"²⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Müellif daha sonra kavramı Hz. Peygamber'e dayandırarak yine sünnetten dayanak bulma çabası içerisine girmiştir. Kuşeyrî, Cerir b. Abdullah yoluyla naklettiği Cibril hadisinde geçen Hz. Peygamber'in "İhsan nedir?" sorusuna verdiği yanıtın murâkabeye işaret ettiğini söylemektedir. O cevap şu şekildedir: "...İhsan, Allah'a sanki onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen onu göremiyorsan da O seni görüyor".³⁰ Kuşeyrî, "murâkabe, tıpkı bu sözde olduğu gibi kulun her an Allah'ın kendisini gözetlemekte olduğunu bilmesidir," diyerek kavramı açıklamaktadır.

5. *Açlık ve Nefsânî Arzuları Terk:*

Kuşeyrî açlığı, sûfilerin özelliklerinden ve mücâhedenin rükünlerinden biri olarak tarif ettikten sonra seyrü sülûk ehli zatların yavaş yavaş kendilerini açlığa ve yeme içmeden kesilmeye alıştırdıklarını aktarmaktadır. Çünkü müellife

26 Kuşeyrî, a.g.e., 557.

27 Kuşeyrî, a.g.e., 558-559.

28 Kuşeyrî, a.g.e., 561.

29 Kuşeyrî, a.g.e., 326.

30 Kuşeyrî, a.g.e., 322-323.

göre bu zatlar açlıkta bir hikmet bulmuşlar ve ona yönelmişlerdir.³¹ Açlık ve nefisle mücadele hakkında Hz. Peygamber'in hayatından şu olayı örnek olarak vermektedir: "Enes b. Mâlik'in rivâyet ettiğine göre bir gün Hz. Fatıma, Hz. Peygamber'e bir parça ekmek vermiş. Hz. Peygamber'de 'bu nedir ey Fatıma' diye sormuş. O da, 'kendi pişirdiğim bir ekmek parçasıdır, sana biraz getirmeden ondan yemeye içim el vermedi' demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Üç günden beri babanın ağzına giren ilk yiyecek budur'."³²

Kuşeyrî'nin aktardığı bu rivâyetin tasavvuf ehlinin açlığa yönelmesine ne derece kaynak olarak kullanılabileceği tartışılabilir bir konuya da, bu ve benzer olayları kendilerine dayanak olarak kullandıkları görülmektedir.

6. *Tevbe:*

Kuşeyrî, tevbe kavramını öncelikle ayet ve hadislerle açıklamakta daha sonra "Tevbe, seyrü sülûk ehlinin ilk menzili, hak sahiplerinin ilk makamıdır. Tevbe, şeriatın kötü gördüğü şeylerden onun iyi görüp övdüğü şeylere dönmektir." diyerek tevbenin tanımını yapmaktadır. Üstadı Ebû Ali ed-Dekkâk'ın görüşüne dayanarak tevbenin üç kısmının olduğunu; başının tevbe, ortasının inâbe sonunun ise evbe olarak isimlendirildiğini söylemektedir. Tevbe müminlerin, inâbe Allah'ın veli kullarının, evbe ise peygamberlerin sıfatıdır,³³ diyerek tevbe makamının son basamağı olan evbenin peygamberlere ait bir vasf olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in çokça tevbe ettiğini Müslümanların da onun sünnetine uyarak tevbe etmeleri gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim bu durumu Hz. Peygamber'in hâl sahibi bir kul olduğu hakkında verdiği, "Hz. Peygamber'e tabi olmak yani onun sünnetlerine uymak gerekir. Onun sünnetlerinden biri de her daim istiğfâr etmektir. Nitekim kendisi şöyle buyurmuştur: 'Bazen kalbimi bir perde örter ve ben bu yüzden günde yetmiş kez Allah'a istiğfâr ederim.'" ³⁴ rivâyeti kullanarak vurgulamaktadır.

7. *Hüzün:*

İmam Kuşeyrî, "kalbi sımsıkı saran ve onun gaflet vadilerine dalıp gitmesine, dağılmasına engel olan şeydir"³⁵ diye tanımladığı hüznün, her daim Hz. Peygamber'de var olan bir hâl olduğunu dile getirmekte ve "Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber her dâim *hüzün ve tefekkür halinde yaşamıştır*."³⁶ demek suretiyle görüşünü desteklemeye çalışmaktadır.

31 Kuşeyrî, a.g.e., 252-253.

32 Kuşeyrî, a.g.e., 252.

33 Kuşeyrî, a.g.e., 182.

34 Kuşeyrî, a.g.e., 187.

35 Kuşeyrî, a.g.e., 249.

36 Kuşeyrî, a.g.e., 250.

8. Huşû ve Tevazu:

İmam Kuşeyrî, huşû kavramını, “Hakk’a boyun eğmek, kalben Hakk’ı müşâhede etmekten dolayı iç dünyanın edeble Allah’ın huzurunda boyun eğmesidir.”³⁷ diye tanımlamaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber’in namaz esnasında sakalıyla oynayan bir adam hakkında “Bu adamın kalbi huşû içinde olsaydı uzuvları da huşû içinde olurdu.” sözünü kullanarak, sûfilerce ittifakla kabul edilen, huşûnun makamının kalp olduğu³⁸ görüşünü desteklemektedir.

Tevâzuyu ise, “Hakk’a teslim olmak, Hakk’ın hükmüne itirazı terk etmektir.”³⁹ şeklinde tanımladıktan sonra Hz. Peygamber’in hayatından bazı olaylar aktararak konuyu örneklendirmekte ve açıklamaktadır.

Kuşeyrî, Enes b. Mâlik’in Hz. Peygamber hakkında aktardığı: “Hz. Peygamber hasta ziyaretine gider, cenazelere katılır, merkebe biner, köle bile olsa kendisini çağıran herkesin davetine icabet ederdi. Kureyza ve Nadir oğulları Yahudileri ile yapılan savaş esnasında hurma lifinden yapılmış bir yular ve üzerinde liflerden bir palan vurulmuş bir merkebe binmişti.”⁴⁰ rivâyetini vererek Hz. Peygamber’in mütevazı bir insan olduğunu dile getirmektedir. Hz. Peygamber’i kendilerine örnek alan tasavvuf ehlinin de tıpkı Hz. Peygamber gibi mütevazı olduğunu aktarır.

Tevâzu kavramının tanımında geçen, Hakk’ın hükmüne itirazı terk etmek kısmını Kuşeyrî iki sahabe arasında geçen şu olayı aktararak açıklamaktadır: “Rivâyete göre Ebû Zer ile Bilal-i Habeşî bir konuda tartışmaya girişmişlerdi. Ebû Zer, Bilal’in siyahlığını söz konusu edip bu nedenle onu ayıplamıştı. Bilal de onu Hz. Peygamber’e şikâyet etti. Hz. Peygamber’de Ebû Zer’e ‘senin bu sözlerin cahiliye döneminden kalma bir kibrin sonucudur’ buyurdu. Bu sözleri duyan Ebû Zer kendini yere attı ve Bilal ayağı ile kafasına basmadıkça başını yerden kaldırmamaya yemin etti. Bilal bunu yapınca kadar da başını yerden kaldırmadı”⁴¹

9. Şarkı/Şiir Dinlemek:

Kuşeyrî, Arab toplumunda çok yaygın olan güzel beste ve nağmeleri dinlemenin dinen herhangi bir sakıncası olmadığını ve şiirin de bu güzel ve nağmeli sözlerden olduğunu aktardıktan sonra Hz. Peygamber’in şiir hakkındaki tavrını rivâyetlerden faydalanarak dile getirmektedir.

Hz. Peygamber’in yanında pek çok defa şiir okunmuş ancak peygamber

37 Kuşeyrî, a.g.e., 258-259

38 Kuşeyrî, a.g.e., 259.

39 Kuşeyrî, a.g.e., 258.

40 Kuşeyrî, a.g.e., 258.

41 Kuşeyrî, a.g.e., 266.

şiiir okuyanlara kıızmamış ve şiiiri yasaklamamıştır. Hatta kendisi de bazen şiiir maksadııyla olmasa dahi nağmeli ve kafiyeli söz söylemiştir. Nitekim Hendek savaşı esnasında Ensâr'dan bazı sahabelerin okuduğu şiiire kendisi de bir şiiirle cevap vermiştir.⁴²

Hız. Peygamber şiiiri yasaklamadığı gibi zaman zaman kendisine şiiir okunmasını dahi istemiştir. Örneğin, bir bayram günü iki cariye Hız. Aişe'nin yanında nağmeli bir şekilde şiiir okurken Hız. Peygamber odaya girmiş ancak onlara şiiir okumayı yasaklamamıştır. Hatta Hız. Peygamber'in evinde cariyelerin şiiir okunmasını hoş karşılamayan ve bu duruma kıızan Hız. Ebû Bekir'i onlara dokunma diyerek, şiiir okumaları konusunda izin verdiğini söylemiştir. Nitekim bu olayı Hız. Aişe şöyle anlatmıştır: "Bir gün babam Hız. Ebû Bekir evime geldi, o sırada iki cariye Buâs günü hakkında şiiirleri nağmeli olarak söylüyorlardı. Babam buna razı olmadı ve 'Hız. Peygamber'in evinde şeytan çalgısı ne gezer.' dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber şöyle buyurdu: 'Ey Ebû Bekir onlara dokunma! Her milletin bir bayramı vardır bugün de bizim bayramımızdır.'"⁴³

10. Hayâ:

İmam Kuşeyrî, hayâ kavramını üstadı Ebû Ali ed-Dekkâk'ın sözlerini aktararak, "Hayâ, Allah'ın huzurunda herhangi bir iddia sahibi olmayı terk etmektir"⁴⁴ şeklinde tanımladıktan sonra hayânın çeşitleri olduğundan bahsetmekte ve hayânın çeşitlerini ayet, hadis veya sahabe hayatlarından örnekler vererek açıklamaktadır. Bu hayâ çeşitlerinden biri olan kerem hayâsını; "Evine giren ve uzun süre çıkmayan ashabından hayâ ettiği için onlara 'evden çıkın' diyemeyen Hız. Peygamber'in hayâsı bunun en güzel örneğidir."⁴⁵ diyerek, kerem hayâsının ne olduğunu Hız. Peygamber'in hayatından örnek vererek aktarmaktadır.

11. Sohbet/Dostluk:

Yine tasavvufta sıkça kullanılan kavramlardan biri olan sohbeti, Kuşeyrî şu şekilde tanımlamaktadır:

"Sohbet üç kısımdır: Birincisi, kendinden üst mertebede olanlarla sohbettir. Hakikatte bu sohbet değil, hizmettir. İkincisi, senden alt mertebede olanlarla sohbettir. Bu sohbette, kendisine tâbi olunan kişinin tâbi olana şefkat ve merhametle muamele etmesi; tâbi olanın da tâbi olduğu kişiye hürmet ve itaatle muamele etmesi gerekir. Üçüncüsü akranlarla sohbettir. Bu sohbet, başkasını

42 Kuşeyrî, a.g.e., 536.

43 Kuşeyrî, a.g.e., 537-538.

44 Kuşeyrî, a.g.e., 364.

45 Kuşeyrî, a.g.e., 362.

kendisine tercih etme ve fütüvvet üzere kuruludur.”⁴⁶

Sohbetin ikinci kısmı olan kendinden alt mertebelerle yapılan sohbeti Hz. Peygamber’in hayatından bir olayı aktararak açıklamaktadır. Hz. Peygamber hicret yolculuğu esnasında saklandıkları mağarada yakalanmak üzere oldukları zaman üzüntü ve endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir’i, “*Üzülme Allah bizimledir*” diyerek teselli etmiştir. Hz. Peygamber korku veya endişeye kapılmamıştı çünkü o derece bakımından arkadaşından daha yüksek bir makama sahipti. Dolayısıyla arkadaşının görmediği hakikati Allah ona gösterdiği için kalbini korku yerine huzur kaplamıştı. İşte mertebe bakımından üstte olanların kendinden alt mertebelerle olan sohbeti böyledir,⁴⁷ diyerek sohbetin ikinci kısmını Hz. Peygamber’in hayatından örnek vererek delillendirmeye çalışmaktadır.

12. Edeb:

Kuşeyrî edebi, insanda bütün hayırlı meziyetlerin toplanması ve edeb sahibi kimsenin her türlü hayırlı vasa sahip olması,⁴⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Çocuğun edeb sahibi bir kişi olarak yetiştirilmesinin babanın görevi olduğunu Hz. Peygamber’in: “*Çocuğun baba üzerindeki hakları ona güzel bir isim koyması, iyi bir sütanne bulması ve güzel edeb kazandırmasıdır.*”⁴⁹ hadisine dayandırarak açıklamaktadır.

İmam Kuşeyrî, tasavvuf ehlinin edeb sahibi kimseler olduğunu söyledikten sonra şunları aktarır: İbn Atâ bir gün müridlerinin yanında ayağını uzatmış ve onlara; “Edeb ehli kimseler arasında iken edebi terk etmek edebdendir.” (Yani dostlukta yakınlık ve samimiyet bunu gerekli kılar) demiştir. İmam Kuşeyrî, bunu zikrettikten sonra, bu davranışını Hz. Peygamber’in hayatından bir örnek vererek desteklemektedir: “Hz. Peygamber bir gün Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile birlikteyken Hz. Osman yanlarına gelmiş, o sırada Hz. Peygamber derhal bacağına örtmüş ve ‘kendisinden meleklerin dahi hayâ ettiği bir kimseden ben nasıl hayâ etmem’ buyurmuştur.” Yani Hz. Osman’ın da kendisi yanında değeri ve itibarı çok yüksek olmasına rağmen, kendisinin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’le olan samimiyeti ve dostluğu çok daha saftır.⁵⁰

13. Şükür:

Kuşeyrî’nin muhakkik âlimler diye tanımladığı tasavvuf ehlinin görüşüne göre, *şükürün manası, nimet sahibine boyun eğmek ve onun ihsanını itiraf etmektir.* Şöyle de denilebilir diyerek, *şükürün hakikatinin ihsan sahibinin ihsanını zikretmek*

46 Kuşeyrî, a.g.e., 475.

47 Kuşeyrî, a.g.e., 475.

48 Kuşeyrî, a.g.e., 460.

49 Kuşeyrî, a.g.e., 460.

50 Kuşeyrî, a.g.e., 464.

suretiyle onu övmek olduğunu aktarmaktadır.⁵¹ Hz. Peygamber'in nimet sahibi olan Allah'a çok şükreden bir kul olduğunu söyledikten sonra sûflerin de Hz. Peygamber'i örnek alarak Allah'a şükrettiklerini dile getirmektedir:

Atâ b. Ebî Rebah bir gün Hz. Aişe'nin yanına varır ve ona "Hz. Peygamber'in en ilgi çekici halini bana anlatınız" der. O da gözyaşlarına hâkim olamaz ve Hz. Peygamber'in bütün hallerinin ilgi çekici olduğunu söyler. Hz. Aişe daha sonra şunları söyler: "Bir gece benim yanımdaydı yatıyordu. Bir ara bana, Ey Ebû Bekir'in kızı! Müsaade edersen kalkayım ve Rabbime ibadet edeyim dedi. Ben de doğrusu ben senin bana yakın olmanı isterim dedim, ama kendisine müsaade ettim. Abdest aldı sonra namaz kılmaya başladı. Derken biraz sonra ağlamaya başladı. Gözyaşları göğsünü ıslatıyordu. Sonra rükûa eğildi, ağlamaya devam etti. Sonra başını kaldırdı, hâlâ ağlıyordu, ağlaya ağlaya secdeye vardı ve ağlamaya devam etti. Bilal sabah ezanını okumak için gelene kadar ağladı. Dedim ki: Ey Allah'ın peygamberi seni bu kadar ağlatan nedir? Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmedi mi? Bunun üzerine bana şöyle dedi: Ey Aişe Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?"⁵²

Hayatlarının hemen hemen her alanında Hz. Peygamber'i kendilerine örnek alan tasavvuf ehli şükür konusunda da Hz. Peygamber'i örnek almışlar ve Allah'a şükreden bir kul olma yarışmışlardır.

Yukarıda verdiğimiz örnekler dışında, tasavvuf ilminde kullanılan birçok kavram ve konu için de Hz. Peygamber'in hayatından örnekler getirilerek açıklanmış ve bu örnekler delil olarak kullanılmıştır.⁵³

Sonuç:

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in hayatı bütün İslâmî ilimlerde olduğu gibi tasavvuf ilminde de kullanılan temel kaynaklardan biri olmuştur. Kuşeyrî *er-Risâle*'sinde, Siyer ilminin, gerek tasavvuf kavramlarının temellendirilmesinde gerekse açıklanmasında kaynak olarak kullanıldığı açıkça görülmektedir. Kuşeyrî ele aldığı kavramları açıklarken Hz. Peygamber'in hayatından örnekler getirmekte ve bu yolla kavramları sağlam bir zemine oturtmaya çalışmaktadır. Böylece hem Hz. Peygamber zamanındaki mutasavvıfların varlıklarını ispat etmiş hem de Hz. Peygamber'in yolunu takip etmiş olduklarını kanıtlamış olacaktır.

Müellif, eserinde tasavvuf ehlinin yolunun sünnet yolu olduğunu iddia etmekte ve Allah'ın bu sûfî taifesini seçkin bir sınıf yaptığını, ayrıca peygamberlerden sonra en faziletli kimseler olma lütfunu sunduğunu ve onların kalplerini ilahî ilhamın tecelli makamı kıldığını dile getirmektedir. Kullanılan hiçbir

51 Kuşeyrî, a.g.e., 300.

52 Kuşeyrî, a.g.e., 299-300.

53 Farklı örnekler için bkz. Kuşeyrî, a.g.e., 153, 159, 374, 488.

rivâyette peygamberlerden sonra en faziletli kimseler şunlardır veya bunlardır gibi bir çıkarımda bulunmamızı sağlayacak sağlam bir delil bulunmamaktadır. Ayrıca Kuşeyrî'nin eserine aldığı ve delil olarak kullandığı örneklere baktığımız zaman söylenenlerin sadece birer yorumdan ibaret olduğunu düşünmemek elde değildir. Zira kaynak olarak kullanılan rivâyetler bazen konu ile alakalı olmadığı gibi bazen de aksi görüşleri de barındırabilmektedir. Farklı konularda aynı rivâyetlerin kullanılıyor olması da bu durumu destekler mahiyettedir. Rivâyetleri öncesi ve sonrasına bakılmadan olaylardan bağımsız bir şekilde olduğu gibi alıp kullanmanın da doğruluğu tartışılmaya açıktır. Üstelik Hz. Peygamber'in veya sahabeden ileri gelenlerin bir açıklaması olmaksızın söylediği sözde neyi kastettiğini bize gösterecek herhangi bir ölçütümüz de yoktur.

Çalışmamızda Kuşeyrî'nin Siyer ilmini kaynak olarak kullandığı bazı kavramları görmüş olduk. Başta Kuşeyrî olmak üzere tasavvuf ehli, Hz. Peygamber'e ve sünnetine çok bağlı olduklarını söylüyor olmalarına rağmen, sağlam kaynaklar kullanma noktasında eksiklikleri olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı noktalarda Hz. Peygamber hakkında Kur'ân'ın uyarılarını bir tarafa iterek mucizelerle dolu bir peygamber tasavvuruna sahip oldukları görülmektedir. Bu durum sûfî öğretilerini temellendirirken Hz. Peygamber'in hayatından faydalanmalarını ve aradıkları desteği bulmalarını kolaylaştırmıştır denebilir.